

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ
РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Синиця О.С., аспірант

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Проаналізовано теоретичне надбання та узагальнено науковий досвід в галузі економічних механізмів. Запропоновано економічний механізм, структура якого враховує принципи раціонального енергокористування та галузеві особливості сільського господарства.

Analyzed theoretical heritage and generalized scientific experience in the area of economic mechanisms. Proposed economic mechanism structure which considers principles of rational energy use and industry features of agriculture.

Постановка проблеми. Історично енергетичні ресурси виступають визначальним чинником системи господарювання будь-якого суб'єкта економіки. Для них притаманна фізична обмеженість, яка передбачає поступове скорочення їхніх запасів і, відповідно, здорожчання на світових ринках. Очевидно, що енергоспоживання має ґрунтуватися на принципах раціональності і відповідати ідеям теорії сталого розвитку економіки. Проте, досягнення таких цілей задача не з легких, яка часто пов'язана зі значними ризиками. Саме тому, раціоналізація використання енергоресурсів вимагає постійної систематичної роботи, направленої на оптимізацію кожного господарського процесу. Успішне виконання такого завдання можливе в разі створення системи заходів, інструментів, методів та правил, іншими словами, своєрідного механізму, дія якого на практиці матиме вигляд набору управлінських рішень, направлених на розв'язання енергетичного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фундаментального для економічної теорії поняття «економічний механізм» займалася ціла низка вчених-економістів: Л.І. Абалкін, Л. Гурвіц, О.В. Дерев'янка, Р. Марсон, Е. Маскін, С. Опенишев, Н.В. Якимкіна. Проте, в економічній науці категорія «механізм» найчастіше розглядається в контексті ринку, антикризового управління, фінансування, страхування і т. д. В той же час, механізм раціонального енергокористування й досі залишається невідпрацьованим.

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз теоретичного доробку та узагальнення досвіду науки в справі вивчення економічних механізмів, з метою створення такої структури механізму, яка б відповідала вимогам раціональності енерговикористання та враховувала галузеві особливості сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість науковців відносить економічну категорію «механізм» до процесів. Прикладом може бути думка О.В. Дерев'янка, який під господарським механізмом розуміє спосіб функціонування господарчої системи і підкреслює, що це функціонування здійснюється за рахунок сукупності виробничих відносин, що становлять основу цього способу функціонування, уточнюючи, що немає значення розмір

цієї системи (чи то народне господарство на макрорівні, чи то господарський механізм конкретного підприємства на мікрорівні) [1].

Деякі вчені сучасності називають механізм рушійною силою, що розвивається самостійно, характеризуючи господарський механізм, як сукупність процесів, організаційних структур, методів управління, а також правових норм за допомогою яких реалізуються діючі в конкретних умовах економічні закони [2]. Досліджуючи природу економічного механізму, неможливо оминати наукову спадщину Л. Гурвіца – експерта у цій царині, лауреата нобелівської премії з економіки 2007 року, «За вагомий внесок в теорію економічних механізмів», його робота базується на розумінні економічного механізму, як гри [3].

Для усвідомлення економічного змісту терміну «механізм» доцільно розглянути його значення в інших галузях науки, в першу чергу у фізиці, звідки взагалі цей термін і почав свою наукову «кар'єру». Отож, розглянемо фізичну природу терміну «механізм».

Механізм (грец. μηχανή *mechané* – машина) – система тіл, що призначена для перетворення руху одного або декількох тіл у потрібний рух інших тіл [4], щоб задіяти машину, до неї необхідно прикласти силу, тільки так вона здійснюватиме свої функції. Механізми не працюють самостійно, вони виконують свої функції тільки за умови прикладання до них сили і лише такі дії сприяють виконанню процесу. Таким чином, сама природа механізму розходиться з теорією Гурвіца, а саме твердженням того, що механізм діє сам по собі.

Наприкінці ХХ ст. було розроблено методологію функціонального моделювання IDEFO. За цією методологією процес виділяють як функціональний блок, який перетворює вхідні умови у вихідні результати за наявністю необхідних механізмів в керованих умовах [5]. Така структуризація зайвий раз фокусує нашу увагу на тому, що механізм – тільки елемент процесу, а для реалізації процесу, механізм треба забезпечити інформацією – вхідними умовами та увімкнути, себто він запрацює тільки за визначених умов, що піддаються управлінню. О.Ю. Чаленко виділяє наступні вхідні умови: матеріальні, фінансові, трудові ресурси та відповідна інфраструктура. Вчений доводить, що поєднання ресурсів згідно з правилами, з метою створення економічного механізму, залежить від бізнес-аналітика, який компонує механізм. Поєднуючи їх згідно з правовими нормами, вимогами менеджменту, процедурами та інструкціями, він генерує економічний механізм [6].

Таке позиціонування економічного механізму не суперечить фізичному змісту терміну «механізм». Таким чином, аналітик, поєднуючи ресурси в рамках відповідних законів, створює механізм, який запрацює лише під впливом зовнішньої дії («поштовху»), яка запустить його.

Враховуючи фізичну генезу терміну «механізм», необхідно виділити ціль його побудови. Всі механізми, або їх системи (важіль, блок) розробляються для зміни вектору руху, або для підвищення ефекту від прикладеної сили, що перевищує цю силу. Таким чином, всякий механізм повинен забезпечувати позитивний результат, тільки тоді є доцільним його синтез та застосування. Відповідно логічним буде висновок: економічні (управлінські) дії мають називатися механізмом лише тоді, коли вони дають позитивний ре-

зультат.

В свою чергу, серед чинників досягнення ефекту від діяльності за місцем реалізації у системі управління підприємством науковці виділяють внутрішні «м'які» та «тверді» чинники, зокрема, до останніх входить і чинник «матеріали та енергія» [7]. Зазначені фактори визначили необхідність в управлінні енергетичними ресурсами підприємств агросектору з метою їхнього ефективного використання на всіх напрямках діяльності підприємства, в усіх його підрозділах, на кожному робочому місці, тобто впровадження на підприємстві механізму раціонального використання енергетичних ресурсів.

Неспроможність енергетичних ресурсів сприймати управляючі сигнали зумовила неможливість управління ними. Керують – персоналом, а через нього окремими процесами, які створюють нові об'єкти і нові результати [8]. Як відомо, господарська діяльність будь-якого підприємства складається з господарських процесів. Під господарським процесом розуміють сукупність однорідних операцій, спрямованих на виконання певного господарського завдання [9]. Таким чином, М.М. Полтавець констатує, що об'єктом управління є господарські процеси. Проте, відразу ж оговорюється, що виключати ресурси із системи управління аграрного підприємства не можна, оскільки вони є її структурним елементом. Енергетичні ресурси фізично присутні в усіх процесах і знаходяться у сфері функцій планування, обліку, контролю, аналізу, регулювання, тобто теж є об'єктами управління, фактично ж вони є складовим елементом підсистеми енергетичного забезпечення. В цілому ресурси – це статика системи управління, а процеси – динаміка [8].

Енергетичне забезпечення є окремою, «специфічною» сферою діяльності сільськогосподарського підприємства. Це зумовлено подвійним значенням аграрної енергетики – з одного боку, як допоміжного підрозділу підприємства, а з іншого – як складової частини енергетичної системи сільської території. Головна функція енергетики села – забезпечення поступального розвитку продуктивних сил і підвищення ефективності виробництва в аграрному секторі економіки, а також створення необхідних житлово-побутових та соціальних умов життя на селі [10]. Виходячи з цього, аграрна енергетика має враховувати специфіку і агровиробництва, і енергогенерації. Крім того, специфіка агропідприємств вимагає розгляду їх енергозабезпечення, враховуючи структуру основних засобів, вид виробництва, відходи, екологічні вимоги, локальну ринкову кон'юнктуру та інші аспекти [11]. Таким чином, для аграрної енергетики характерною є власна специфіка енергетичного забезпечення.

З технічної точки зору, вважається, що комплексний енергетичний процес складається з трьох послідовних фаз: виробництво енергії, її розподіл та споживання [12]. Проте, детальний аналіз системи енергетичного забезпечення агропідприємств дає змогу виділити наступні процеси: виробництво, придбання, розподіл та споживання енергії і енергетичних засобів, їх експлуатація та ремонт, кадровий і науковий супровід, управління енергетичною системою підприємства та енергозбереження (рис. 1.) Таким чином, енергетика як об'єкт системних досліджень є складною ієрархічною організаційно-технічною (енергетичною) системою енергозабезпечення агропромислового виробництва [13].

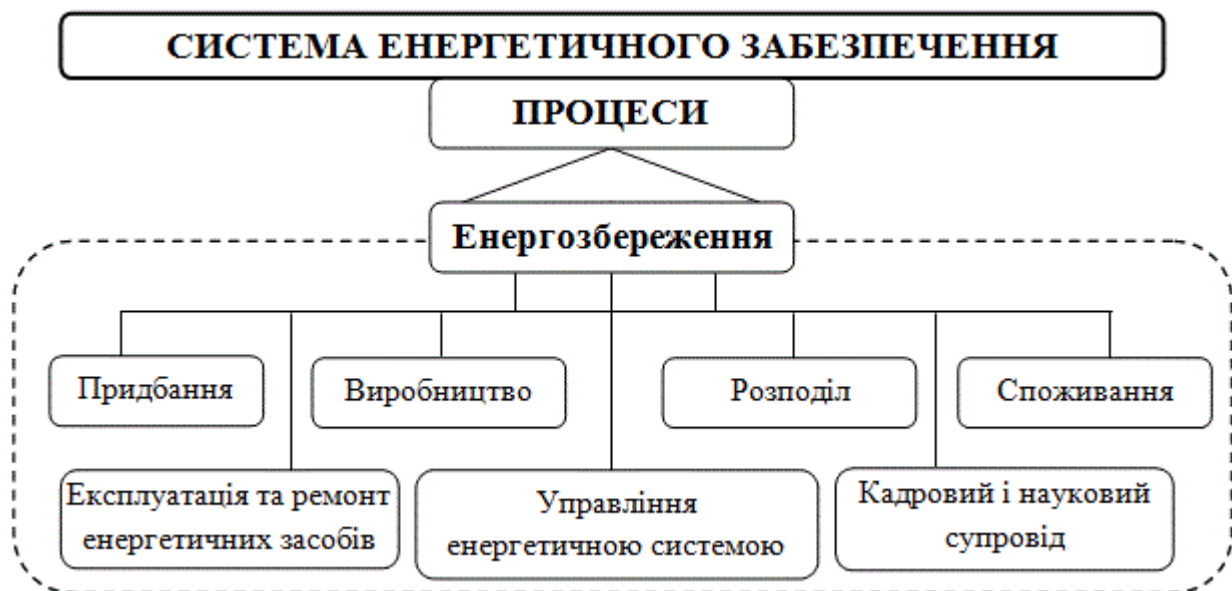

Рис. 1. Ієрархія процесів системи енергетичного забезпечення
Джерело: розроблено автором

На нашу думку, ключовим елементом енергосистеми аграрного підприємства має бути процес енергозбереження. Тобто, будь-яка дія в рамках енергозабезпечення (виробництво, розподіл, споживання енергії та ін.) має проходити через такий собі «управлінський фільтр», який забезпечить прийняття управлінських рішень, заснованих на засадах енергозбереження і підпорядкованих цілям раціонального використання енергетичних ресурсів.

Саме енергозбереження забезпечує практичну реалізацію механізму раціонального використання енергетичних ресурсів у вигляді підвищення ефективності діяльності підприємства [14]. Законодавством України поняття «енергозбереження» визначається як «діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів» [15].

Створення ефективного економічного механізму енергозбереження є важливим завданням, оскільки він має забезпечити високу ефективність енергоспоживання. Визначення механізму енергозбереження, з одного боку, як органічної складової механізму управління підприємством, а з іншого, як комплексу спеціалізованих підмеханізмів, що діють на рівні конкретних складових економічної системи (виробництво, розподіл, споживання) [14], дозволяє стверджувати, що економічний механізм раціонального використання енергетичних ресурсів являє собою комплекс різновекторних енергозберігаючих заходів, об'єднаних під загальною назвою – енергетична політика. Необхідно відмітити, що така політика може мати як енергозберігаючий (в літературі поширена під назвами: політика енергозбереження або політика енергоефективності) так і енерговитратний характер. Зауважимо, що в нашій роботі термін «енергетична політика» вживається саме в «енергозберігаючому значенні».

Для успішної та найбільш повної реалізації механізму раціонального використання енергетичних ресурсів, на думку Д.В. Холодова, необхідна розробка довгострокової концепції енергетичної політики аграрних підприємств, яка має намітити короткострокові і довгострокові орієнтири розвитку агроенергетики та підвищення рівня енергетичної безпеки підприємства [16]. Поозиціювання політики як управлінської категорії передбачає, що енергетична політика – це сукупність дій з управління процесами постачання, переробки, транспортування, зберігання, виробництва, розподілу та використання енергетичних ресурсів з метою їх раціонального використання та економного витрачання [15]. Саме від того, як здійснюється управління енергоспоживанням, і навіть більш широко – як здійснюється управління енергетичними витратами залежить ефективність використання енергії в АПК. Головною метою енергетичної політики підприємства є: збільшення виходу кінцевої продукції з однієї і тієї самої кількості енергії [16]. Тобто, вона спрямована на збереження енергетичних ресурсів за рахунок ефективного їх використання в рамках будь-якої економічної системи.

Енергетична політика є базовою складовою корпоративної політики поряд з іншими видами політики. Вона повинна базуватися на задоволенні інтересів всіх підрозділів та напрямів діяльності підприємства шляхом пошуку методів оптимального використання енергоносіїв [17]. Енергетична політика аграрних підприємств є визначальним чинником формування собівартості продукції, що забезпечує не тільки максимальну продуктивність функціонування організацій і додаткові переваги для перемоги в конкурентній боротьбі, але і частково вирішує проблеми ресурсної залежності аграрної економіки [18]. Таким чином, наявність чітко сформульованої енергетичної політики є необхідною передумовою посилення конкурентних позицій та ресурсної незалежності аграрного підприємства, що є запорукою його енергетичної безпеки.

Під енергетичною безпекою будь-якої економічної системи (країни, регіону, галузі, підприємства) варто розуміти мінімальну ймовірність прояву зовнішніх і внутрішніх погроз процесу її енергопостачання, при якій не порушується довгострокового стійкого функціонування системи [19]. Енергетична безпека підприємства є невід'ємною складовою економічної безпеки, необхідною умовою діяльності і розвитку підприємства. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери підприємства, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту корпоративних інтересів у сфері енергетики.

Отже, енергетична політика, в першу чергу, повинна спрямовуватись на забезпечення енергетичної безпеки АПК і має включати в себе розробку методів, покликаних принести реальну вигоду компанії і розширити її можливості [20], у цих умовах формування науково-обґрунтованої корпоративної політики підвищення енергоефективності потребує зміни принципів, форм і методів всієї системи корпоративного управління. На перший план висува-

ються проблеми, пов'язані з відбором та механізмами фінансування проектів підвищення енергоефективності [17].

Енергетичне питання, як і будь-яка складна проблема, не вирішується миттєво, адже для цього потрібно пройти ряд етапів: від збору даних, вивчення ситуації та розроблення гіпотез до практичної перевірки отриманих результатів та повномасштабного впровадження механізму вирішення проблеми [21].

В зв'язку з цим, основними напрямками енергетичної політики є:

- вивчення і аналіз потреб окремих підрозділів (напрямів діяльності) та підприємства в цілому в енергоносіях залежно від економічної стратегії його розвитку;

- впровадження розробок наукових і навчальних закладів, які направлені на підвищення енергоефективності, із залученням спеціалістів вищезгаданих організацій [22];

- створення інформаційної бази енергозберігаючих технологій і устаткування;

- проведення маркетингу в області енергозбереження;

- розробка бізнес-планів для впровадження енергозберігаючих заходів;

- проведення комплексних фінансово-економічних та енергетичних аудитів і експертиз;

- впровадження системи енергетичного менеджменту (СЕМ) – комплексу заходів і технічних засобів, що дозволяють управляти виробничим процесом підприємства при споживанні енергоресурсів [23];

- розвиток енергетичного сервісу в АПК та кооперація дрібних товаровиробників для користування його послугами [24];

- розвиток культури економії;

- вивчення потенціалу місцевих традиційних, нетрадиційних і альтернативних джерел енергії та можливостей їх використання;

- розробка механізмів залучення інвестиційних засобів і їх повернення за рахунок економії енергоресурсів [15].

Висновки. В процесі дослідження нами було встановлено, що механізм раціонального використання енергетичних ресурсів (простіше – енергозбереження), як і будь-який інший механізм, це, в першу чергу, система інструментів, яка за певного застосування, приводиться в дію, та здійснює процес енергозбереження. Слід відмітити, що механізм енергозбереження на практиці в повній мірі реалізується у вигляді енергетичної політики аграрних підприємств, основою якої є реформування системи енергопостачання. Центральною ланкою такої системи має бути процес енергозбереження, спрямований на оптимізацію енергозабезпечення шляхом планування, контролю та координації управлінських рішень, які приймаються в сфері аграрної енергетики. В цілому комплексний розвиток усіх напрямів енергозбереження дасть змогу сформувати нову ідеологію господарювання, що базується на економічному використанні наявної енергетичної бази, оптимальному співвідношенні первинних і вторинних енергоресурсів та маловідходному виробничому циклі.

Література:

1. Деревянко О.В. Организационно-экономический механизм планирования бизнес-процессов предпринимательских структур: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О.В. Деревянко. – СПб., 2004. – 24 с.
2. Райзберг Б. Хозяйственный механизм [Электронный ресурс] / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева. – Режим доступа: <http://www.smartcat.ru/Referat/atyelramnz.shtml>
3. Измалков С.Б. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. часть № 1) [Электронный ресурс] / С.Б. Измалков, К.И. Сонин, М.М. Юдкевич. – Режим доступа: <http://institutiones.com/theories/259-2007-1.html>
4. Артоболевский И.И. Теория механизмов и машин: Учеб. для вузов / И.И. Артоболевский. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Наука, 1988. – 640 с.
5. Основные понятия IDEF0 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.management.com.ua/qm/qm_014.html
6. Чаленко А.Ю. О неопределённости термина «механизм» в экономических исследованиях [Электронный ресурс] / А.Ю. Чаленко. – Режим доступа: <http://www.kapitalrus.ru/articles/article/176697>
7. Економіка підприємства: підручник / [Грещак М.Г., Колот В.М., Наливайко А.П. та ін.]; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. - [Вид. 2-ге. перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.
8. Полтавець М.М. Класифікація процесів енергетичного забезпечення промислового підприємства / М.М. Полтавець, І.В. Журило // Економічні науки: [збірник наукових праць]. – Кіровоград: КНТУ, 2011. – 418с. – Наукові праці КНТУ. – вип. 19. – С. 121-127.
9. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. / В.Г. Швець. – К: Знання, 2004. – 447 с.
10. Фоменко А.В. Развитие сельской электроэнергетики как необходимое условие энергетической безопасности региона / А.В. Фоменко // Российское предпринимательство. – 2007. – №11. – Вып. 1. – С. 112-116.
11. Карпов В.Н. Повышение эффективности использования энергии в сельском хозяйстве республики Таджикистан [Электронный ресурс] / В.Н. Карпов, З.Ш. Юлдашев, Р.З. Юлдашев. – Режим доступа: www.rusnauka.com/21_NTP_2011/Tecnic/5_90869.doc.htm
12. Андрижиевский А.А. Энергосбережение и энергетический менеджмент: учеб. пособие / А.А. Андрижиевский, В.И. Володин. – Мн.: Выш. шк., 2005. – 304 с.
13. Герасимович Л.С. Программный комплекс для энергоэкономического обоснования системы энергообеспечения агрогородков [Электронный ресурс] / Л.С. Герасимович. – Режим доступа: http://energobelarus.by/index.php?section=articles&article_id=835
14. Запужляк І.Б. Оцінка ефективності функціонування механізму енергозбереження підприємства / І.Б. Запужляк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К.: «Київський університет», 2011. – 324 с. – Збірник наукових праць. – Випуск 25. – С. 179-184.
15. Закон України Про енергозбереження №74/94-ВР від 01.07.1994 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.
16. Холодов Д.В. Економіко-екологічні основи нетрадиційних стратегій в освоєнні природних енергетичних ресурсів (наприкладі приморських регіонів України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / Д.В. Холодов. – О., 2002. – 20 с.
17. Рижкова Г.В. Політика енергозбереження: напрями та джерела фінансування / Г.В. Рижкова // Наука й економіка. – 2011. – № 2. – С. 37-43
18. Трифонов Ю.В. Энергосбережение и энергоаудит на промышленных предприятиях [Электронный ресурс] / Ю.В. Трифонов, Е.Н. Летягина. – Режим доступа: www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/987659.doc.htm

19. Федчун С.Ю. Фактори впливу на енергетичну безпеку / С.Ю. Федчун // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк: ДНУ. – 2007. – 1798 с. – Сборник научных трудов. Ч. 4. – С. 1790-1795.

20. Main N. Every Company Is An Energy Company [Електронний ресурс] / N. Main, J. Stanislaw. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/sites/christopherhelman/2011/03/16/every-company-is-an-energy-company>.

21. Лук`янихіна О.А. Визначення напрямків розвитку альтернативної енергетики у контексті виробництва біопалива / О.А. Лук`янихіна, І.А. Вакуленко // Вісник СДУ. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 27-33.

22. Дзядикевич Ю.В. Методи оцінки ефективності інвестицій в енергозбереження / Ю.В. Дзядикевич, М.В. Буряк, Р.І. Розум // Інноваційна економіка. – 2011. – № 2. – С. 119-122.

23. Евстратова Т.А. Потенциал энергосбережения [Електронний ресурс] / Т.А. Евстратова, Н.А. Куликова. – Режим доступу: www.rusnauka.com/12.APSN_2007/Economics/20585.doc.htm.

24. Русан В. От малой энергетики до ЯРТ-реакторов [Електронний ресурс] / В. Русан. – Режим доступу: <http://www.energetika.by/arch/~page%21=13~newsm%21=53>.

Рецензент: д.е.н., професор Шиян Д.В.

УДК 631.15: 636.2 (477.53)

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Славіна Н.А., к.е.н.

Подільський державний аграрно-технічний університет

У статті обґрунтовано та узагальнено рекомендації щодо удосконалення управління розвитком молочного скотарства аграрних підприємств на регіональному рівні.

In the article grounded and recommendations are generalized in relation to the improvement of management development of the suckling cattle breeding of agrarian enterprises at regional level.

Постановка проблеми. Важливою проблемою трансформаційного періоду функціонування економіки України є забезпечення призупинення спаду аграрного виробництва та подальший його розвиток. Загальна економічна криза негативно вплинула на обсяги та ефективність виробництва продукції молочного скотарства, зокрема, молока. Удосконалення управління розвитком цієї підгалузі тваринництва в сучасних умовах передбачає ряд принципово нових для аграрних підприємств аспектів, що стосуються формування їх внутрішнього середовища та взаємодії із зовнішнім середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку молочного скотарства присвячено чимало наукових праць відомих учених економістів-аграрників: Андрійчука В.Г., Березівського П.С., Бойка В.І., Галанця В.Г., Калінчика М.В., Маліка М.Й., Мартинюк В.М., Місюка М.В., Месель-Веселяка В.Я, Макаренка П.М., Мостенської Т.Л., Саблука П.Т., Пархомця М.К., Черевка Г.В., Шкільова О.В., Шпичака О.М. та інших учених. Однак потребують подальшого дослідження питання щодо розвитку молочної галузі, шляхів відтворення поголів'я, структури стада, концентрації виробництва та його міжгалузевої інтеграції в сучасних умовах.